

Szikszai Mária

Közösségeken innen és túl

Útkeresés és újratervezés a 20. század első felében:

tizenegy Szatmár megyei apáca önéletrajza

Egy szatmári sváb falu plébánosa a hetvenes évek elején elhatározta, hogy összegyűjti azon apácák életrajzi adatait, akik a faluban születtek. Arra kérte a faluban akkor még élő nővéreket, hogy írják meg az önéletrajzaikat. Felkérésére tizenegy szöveg készült el. A plébános valószínűleg fel is kereste a nővéreket adatrögzítés céljából, mert kis, kézzel írott adatlapokat is készített az apácák legfontosabb adataival. Olyan személyek esetében is készített adatlapokat, akik végül nem készítették el az önéletrajzukat. Ezenkívül külön kézzel írt listákat is készített, amelyekben feltüntette a három különböző szerzetesrendbe belépett nővérek nevét. Végül az ebben a három forrásban, az elkészült önéletrajzokban, az adatlapokon és a listákon szereplő információkat felhasználta az 1980-as *Historia Domus*-bejegyzéseihez. Ezen források felhasználásával készült a jelen tanulmány.

Gajdos Jenő P. Vince (1926–1986) húszéves kaplonyi plébániai tevékenysége során, 1966–1986 között rendszeresen és részletesen vezette a *Historia Domus*t. A faluban 1980-ban ünnepelték a helyi templom alapításának 900. évfordulóját. Az eseményre a plébános évekig készülődött: az eseményt megelőző években felújította a templomot, majd 1980-ban nagy ünnepséget szervezett. Ez alkalmából a *Historia Domus*ban hosszú beszámolóban igyekezett összefoglalni mindazt, amit a falu múltjáról és jelenéről nézete szerint tudni érdemes.

Külön fejezetet készített *Plébániánk helyzete 1917-től 1980-ig* címmel. Ebben többek között felsorolta az adott időszakban Kaplonyban született plébánosok, káplánok és kántorok nevét. *A Kaplonyban született papok – szerzetesek képsora 1917–1980-ig* című fejezetben az egyes személyek fényképe alatt a nevüket és a felszentelésük évszámát tüntette fel.

Következő fejezet címe *A Kaplonyban született apácák névsora 1917–1980-ig*. Ebben rendek szerint következnek az adatok: az első alfejezet a *Szatmári Irgalmas nővérek* címet viseli, ezt követi a *Ferences nővérek* című, majd végül a *Temesvári iskola nővérek* című alfejezet. Itt már kevesebb fényképet sikerült beszereznie, mint a papok esetében: a 31 apáca közül csak 15 személy fényképét közli, ezzel szemben a 25 pap közül csak 6 esetben nincs fotó.

Ezeknek a szövegeknek a jelenlegi tanulmányozása azonban ezen az eredeti célon jóval túlmutat: egyedi alkalom nyílik arra, hogy mikrotörténeti paradigma alkalmazásával rálátást nyerjünk egy származási helyét, foglalkozását, vagyoni helyzetét illetően nagyjából homogén csoport olykor drámaivá váló útkeresési küzdelmeire.¹ A mikrotörténelmi megközelítéssel

Szikszai Mária – néprajzkutató, egyetemi adjunktus, Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár, szikszaimaria@yahoo.com

¹ A szocioprofessionális társadalmi rétegek mikro és makrotörténeti vizsgálatáról lásd: Czoch Gábor: *A társadalmi rétegződés mikro- és makrotörténeti vizsgálata. Századvég Tél* (15. szám), 1999. 17–39.

arra törekszünk, hogy megértsük a múltban élt embereket mint saját célokkal és stratégiákkal rendelkező, cselekvő egyéneket.²

A jelen vizsgálat tárgyát képező önéletrajzi írások szereplői többségükben a század első évtizedeiben születtek, és a húszas évek táján léptek be szerzetesrendekbe. A szerzetesrendek 1949-es romániai feloszlata különösen nehéz helyzetet teremtett az akkori rendtagok számára: felszámolták az addigi közösségeiket, amelyek nemcsak szellemi, lelki támaszt jelentettek számukra, hanem életcél, tevékenységi kört, megélhetést is. Váratlanul mindezen kívül találták magukat. Legtöbbjük számára a pusztta megélhetés vált kérdésessé. A szövegeik a hetvenes évekből tekintenek vissza ezekre az évekre. Elmondják azt is, hogy hogyan és miért választották a szerzetesi életet, és azt, hogy mit tettek azt követően, hogy megszűntették a rendjüket.

Az önéletrajzok

Az önéletrajzokat legtöbb esetben kézzel írták. Van köztük nagyon rövid, alig féloldalas szöveg, amelyben csak a fontosabb eseményeket, dátumokat szerepeltették, és van néhány hosszabb, 2-4 oldalas szöveg is, részletesebb elbeszélésekkel. Legtöbb esetben ezeket a lapokat gondosan összehajtogatva egy-egy borítékba tették, akárcsak egy levelet, így kerültek egymás mellé a dossziéba. Az elkészült szövegeket a plébános eltette, de azokat végül nem használta fel teljes mértékben: az ünnepi alkalomra készült bejegyzésében a *Historia Domus*ban csak pár adatot közölt ezekből. Nem tudjuk, hogy volt-e további célja ezekkel az önéletrajzokkal, de azt tudjuk, hogy végül semmilyen formában nem kerültek elő többet.

1. sz. önéletrajz³

A szöveg egyoldalnyi, kézzel írták egy vonalas, nagy méretű füzetlapra, majd egy borítékba helyezték. A szöveg írója elmondja, hogy 1922. február 9-én született, 8 évesen kezdett iskolába járnival, 6 osztályt végzett. 1931-ben volt elsőáldozó, ugyanebben az évben bérnővér lett. Ekkor 9 éves volt. 1936-ban, 14 évesen, iskolai tanulmányai után zárda ment Máriaradnára a ferences rendi nővérekhez. Ezek a nővérek betegápolással foglalkoztak. 1940-ben 18 évesen lépett be a rendbe. 1942-ben elsőfogadalmat, fogadalmát négy éven át megújította. Végül 1946-ban tette le az örök fogadalmat. Itt rátér arra, hogy mivel foglalkozott: a belényesi kórházban dolgozott mint kiségitő nővér. 1946-tól átkerült a lippai kórházba, itt dolgozott 1949-ig, amikor a rendjüket feloszlatták. Azt írja, hogy akkor már tüdőbeteg volt, amikor hazament szüleihez. Magánkórházaknál éjszakai váltásban folytatta a betegápolást, aminek következtében saját egészsége is tovább romlott. 1951–54 között otthon kezelték betegségét, 1954–57 között szanatóriumban kezelték, majd Borsán megműtötték, és állapota jobbra fordult. Ettől kezdve otthon gondozta öreg szüleit. Szülei halála után egy beteg nővérrel élt, aki 1975-ben elhunyt. A szöveg írásának időpontjában, 1975. április 12-én egyedül élt. Ekkor 53 éves volt. Az életrajzi szöveg alatt, más kézírással, más tintával feljegyezték azt, hogy meghalt 1983. július 28-án. Ez utóbbi kézírás a P. Gajdos Vince plébánosénak látszik.

² Jürgen Schlumbohm: *Mikrotörténelem – makrotörténelem*. Aetas XV(2000). 4 sz. <http://epa.oszk.hu/00800/00861/00016/2000-4-19.html> (Utoljára ellenőrizve: 2016. január 30.)

³ Adatvédelmi okokból a nevet nem közöljük.

2. sz. önéletrajz

A szöveg egy borítékban volt, írógéppel írták. Az alig féloldalmi szöveget rendezett módon helyezték el a lapon, mintha egy letisztázott példány lenne. Kézírás, javítás nincsen rajta, aláírás sem szerepel a végén. A szöveg írója elmondja, hogy 1918-ban született Kaplonyban. Megemlíti, hogy itt keresztelték, itt bérmálkozott, és itt járta a hét elemi osztályt is. 18 évesen, 1938-ban lépett be az Assisi Szent Ferenc kongregációba Máriaradnán. 1937-ben öltözött be, ekkor 19 éves volt. Ezután következett a noviciátus, amely alatt kórházakban dolgozott, egy évet radnai és egyet temesvári kórházban (1937–1939). A beöltözés után két évvel, tehát 1939-ben ideiglenes fogadalmat tett. 1939-től két évig járt Temesváron egy egészségügyi iskolába. Örök fogadalmat 1942-ben, 24 évesen tett. Ápoló nővérként 12 évet dolgozott, 1937–49 között, míg a rendet feloszlatták. Itt ellentmondó adat következik. Bár korábban azt írja, hogy 1937-től egy évet a radnai és egyet a temesvári kórházban dolgozott a noviciátus ideje alatt, később azt írja, hogy 1937-től 1942 augusztusáig Temesváron működött mint ápoló nővér. A rend feloszlata után hazatért szüleihez Kaplonyba, és itt tartózkodott 1961-ig. 1961-ben orvosi rendelőben kezdett dolgozni: két évet Csomaközön, nyolc évet Kaplonyban volt ápoló nővér. 1971-ben kérte nyugdíjazását, 53 évesen. Az önéletrajz itt véget ér.

3. sz. önéletrajz

Majdnem kétoldalas, kézzel írott szöveg, első szám első személyben írták. A szöveg írója 1907-ben született. A születési adatai után szüleit, testvéreit említi röviden, majd élete fontos döntéseként a zárdába vonulásának történetét meséli el. Öten voltak testvérek, és emlékei szerint ő már kiskorától mondogatta édesanyjának, hogy zárdába megy: „Már kiskoromtól fogva mindég mondogattam édesanyámnak, hogy a zárdába megyek, nagyon szeretek imádkozni. Az asszonyok is mindég mondták milyen imádságos vagyok.”⁴ Hat osztályt végzett, és három télen ismétlődőbe járt, háromszor egy héten. Itt a szövegben törlés és javítás látszik. Nem részletezi, hogy miért és milyen tantárgyakból kellett ismétlőt járnia. Azzal folytatja, hogy ahogy nagyobb lány lett, szeretett táncolni, minden bálban ott volt. A mondat második részében azonban kifejti, hogy csak azért ment a bálókba, hogy ne tudja meg senki, hogy ő zárdába akar menni. Azért tett így, mert a szülei ellenezték ezt a tervét, és ahogy írja, hallani sem akartak róla. A szülei azt szerették volna, ha férjhez megy, és mindenféle szép ruhákkal kecsgették, ezeket meg is vették neki. Azt mondták, hogy attól félnek, nem szeret majd a zárdában lenni, és keseregve tölti majd az életét. Azt nem meséli el, hogy hogyan sikerült mégis meggyőznie a szülőket, hanem ezt követően már arról a pillanatról ír, amikor a zárdába utazott. Itt elmondja, hogy édesanyja az úton végig sírt. 1927-ben, 20 évesen lépett be, és 1930-ban tett fogadalmat. Az édesanyja látogatásaikor elsőként mindig azt mondta neki, hogy szereti a zárdában. Ezt követően felváltva olvasunk két témáról: a betegségeiről és a munkakörökről, amelyeket rábíztak 1949-ig. Említi, hogy szívbeteg volt, a tüdejével is gond volt, kórházakban dolgozva tifuszt is kapott, majd leírja, hogy később műtöttek is, bár nem derül ki, hogy miért. A munkakörei így alakultak: előbb szövőgyárban és varrodában dolgozott, majd ápolóként egy máramaroszigeti kórházban működött 4 évig. Itt kapott tifuszt és tromبóizist, és olyan beteg volt, hogy megkapta az

⁴ Az önéletrajzokból származó részeket szó szerint idézzük, megtartva az eredeti helyesírást.

utolsó kenetet is. Innen hazavitték Szatmárra, írja. Feltehetően itt a rendházra gondol. Az előző eseményekhez nem társul évszám, itt azonban következik egy: 1949-ben, amikor bevonultak az oroszok, őt hazavitték a testvérei. Itt már Kaplonyra utal. Miután hazakerült szülőfalujába, két évig volt a szülői házban, majd a következő húsz évet egy falubeli családnál töltötte. Nem tudjuk meg, hogy itt mivel foglalkozott. Amikor a szöveget írta, már egy éve egy öreg nénivel lakott együtt, hogy az ne legyen egyedül. Egy regényt lehetne írni az életéről, mondja, de csak röviden ír. Zárásul megjegyzi, hogy nagyon szeretett a zárdában a négy fal között lenni, és hozzáteszi, hogy az áhítatgyakorlatokat ugyanúgy végzi, mint a zárdában, kivéve, ha beteg vagy utazik, végül pedig hálát ad a sok kegyelemért.

4. sz. önéletrajz

Egy nagyfüzet lapjának két oldalára kézzel írt életrajz. Az első mondat első szám harmadik személyben szól („született”, „ment zárdába”), de a következő mondattól áttér az első szám első személyű elbeszélésre. 1904-ben született. Gyerekkoráról, iskoláiról semmit nem ír. Egy másik kézírás, feltételezhetően a plébánosé, ceruzával megjegyzi az első oldal felső felében, hogy amikor elemiben járt, Nagykárolyban lakott. 1927-ben, 23 évesen ment zárdába, 1930-ban öltözött be, 26 évesen. A következőkben a zárdai életéről olvashatunk. A beöltözése előtt a mosókonyhában dolgozott, beöltözése után zárdai takarító volt három évig. Az 1932-ben letett fogadalom után egy sekrestyében kapott munkát. Ezt 6 évig, 1938-ig végezte. Ekkor Szentmiklóstra (Temes megye) helyezték. Itt érte az 1949-es rendelet, amely felszámolta a rendeket. Erről így fogalmaz: „Ott ért 49-ben a nagy tragédia az a fájó emlék mikor kikellett menni kedves otthonunkból. Vérző szívvel bucsuztunk el atól a csendes kis hajléktól, mejben ojan sok ima szált az Úr Trónusához de menni kellett akárhogy is fáj. Én akkor 45 éves voltam.” Bár a rendet felszámolták, és sok társuk hazament szülőhelyére, páran azért ott maradtak. Ő is ott maradt az öregekkel és betegekkel. Családoknál kaptak helyet, csak enni jártak össze, és ő főzött nekik. Hónapok teltével azonban a többiek lassan hazaszállingóztak, és végül hármán maradtak. Harmadik társuk beteges volt, ezért csak ketten dolgoztak, és ahogy írja, nehéz munkát végeztek: szőlőkertekben dolgoztak, farmokon vállaltak kertészeti munkát felesben. Nagyon fáradtak voltak, de vidáman dolgoztak, míg végül a dolgozó társa is beteg lett, így többet nem vállalhattak ilyen munkákat. A továbbiakban ő napszámban dolgozott, és a templomi ruhákat mosta. 1967-től azonban már csak a két társát ápolta, annyira betegek voltak. 1970-ben halt meg a főnöknőjük, és akkor a másik nővért is elvitték Lippára, úgyhogy ő is hazament Kaplonyba hűgához, aki akkor már maga is egyedül volt. Boldog évek következtek, írja, míg végül 1975-ben elhunyt a hűga. Így zárja: „Ez volt életem legfőbb eseményei. Egy egész nap kellene hogy az ember elmondaná élete történetét. Dicsértessék a Jézus Krisztus.” A plébános ceruzával bejegyezte a végére: „1982-ben volt 50 éves fogadalmas.”

5. sz. önéletrajz

Kézzel írott féloldalmi szöveg. Az első mondatokban a születési dátumát, szülei nevét, kaplonyi iskoláját említi, majd rátér a zárdába vonulására. 1922-ben született, 1939-ben, 18 évesen ment a szatmári zárdába, 1941-ben öltözött be, 1943-ban tett fogadalmat. Szigorúan csak a nagyobb életesemények évszámait ismerteti. Megtudjuk, hogy Szatmáron a háztartással

foglalkozott 1946-ig, majd 1949-ig az erdődi fiókházban, 1949–57 között az erdődi plébánián működött, és onnan a szatmári öregek otthonába került, ahol a konyhán dolgozott. 1968 óta nyugdíjas, 1973-tól a szülői házban él az édesanyjával. A szövegen nem szerepel keltezés.

6. sz. önéletrajz

A szöveget írógépen írták, a címet aláhúzták. Terjedelme kevesebb, mint fél oldal. Az életrajz írója 1904-ben született, 1924-ben, 20 évesen vonult zárdába. Megtudjuk, hogy miután 1926-ban fogadalmat tett, betegápolóként dolgozott 1926–1946 között Máramarosszigeten, Szatmáron és végül 2 hónapot Sepsiszentgyörgyön. 1949-ig a szatmári szövdében dolgozott, majd 1956-ig édesanyját ápolta. 1956–1974 között Alsófernezelyen volt „a testvéreknél”, ahol a feladata volt a kápolna díszítése és a virágoskert gondozása. Ezután a keltezés következik: 1974-ben készítette Kaplonyban.

7. sz. önéletrajz

A szöveg írója 1908-ban született. Szülei említése után testvéreiről ír: tizenhárman voltak testvérek. Ő hat osztályt végzett. Sosem szerette a nagy társaságot, mondja, mindig visszahúzódott, mert szegények voltak. Ő az ötödik gyerek volt, és segített a kisebbek nevelésében. A zárdába vonulása előtt sokat imádkozott, hogy megtudja, melyik utat válassza. 1928-ban, 20 évesen lépett be a rendbe, 1931-ben öltözött be, és ahogy írja, nagyon boldog volt, hogy ő „az Úrjézus jegyese” lehetett. A következő helyeket sorolja fel mint működése helyszíneit: 1928–34 Temesvár, 1934–35 Temesvár belvárosa, 1935–36 Szeminárium, 1936–39 Jugentheim, 1939–1945 Máriaotthon, 1945–1946 Oravica, 1946–49 Máriaotthon. Munkakörei között említi a mosodát, konyhát, takarítást. Hozzáteszi, hogy ahol nehéz munka volt, ő ott volt. A munkakörei leírása után így folytatja: „Isten úgy meg őrizet két értelműbeszédet nem értetem és nem kérdeztem csak sok imákat röpimákat kültem az én Jegyesemnek őrizen segicsen, hogy céloamat elérjem.” Nem világos, hogy mit ért a kétértelmű beszéd alatt, de az kiderül, hogy szembeállítja az általa helyesnek tartott magatartással, ami a kemény munkán és imádkozáson alapult. Nem beszél arról, hogy 1949 után hogyan élt.

Az életrajzon kívül egy másik szöveg is öhozzá kötődik: ide tették a végrendeletét is. A végrendeletet 1975. január 15-én keltezték, írógéppel írták. Nyelvezete alapján úgy tűnik, hogy nem ő, hanem olyasvalaki fogalmazhatta, aki jártas volt a végrendelet műfajának nyelvi fordulatait illetően. A végrendeletből kiderül, hogy egy kis házról, a benne található bútorokról, felszerelésről, valamint a CEC takarékpénztárban elhelyezett, ismeretlen összegű megtakarításról rendelkezik. Mindezt a testvéreire és annak feleségére hagyja, illetve azok halála esetén a lányukra. Hozzáteszi, hogy annak fejében hagyja rájuk, hogy azok élete végéig őt eltartják. Tulajdonképpen egy szabályos eltartási szerződést készítettek a rokonai javára. A szöveget a végrendelező mellett két tanú is aláírta.

8. sz. önéletrajz

A szöveget egy nagy füzet kockás lapjaira írták kézzel, összesen három és fél oldal terjedelemben. Írója 1905-ben született, Kaplonyban járt iskolába, 6 osztályt végzett. Édesanyja

meghalt, amikor ő egyéves volt. Gyerekkoráról így ír: „gyermeki örömeiket nem ismertem, nem élveztem, árvák keserű kenyérét ettem.” A háború kitörésekor 8 éves volt, és a nyomor, éhség, szegénység csak növekedett ezután. Amikor 20 éves lett, 6 hónap alatt elveszített három családtagot: meghalt a mostohaanyja, a háborúban meghalt a bátyja, és az egyik testvére (Sziéna) zárdába vonult. Az édesapja mellett maradt ő és két kis leánytestvére. Ötévi kemény munka következett, háztartás, mezei munka, gyereknevelés. Amikor a kislányok egy kicsit megnőttek, ő is zárdába vonult, bár ennek voltak akadályai: jó lett volna a családnak, ha otthon marad, és az egészsége sem volt kifogástalan, de mint írja, ellenállhatatlan erővel vonzotta a zárda. 1931-ben, 26 évesen lépett be a Szent Ferenc lányai közé, 1933-ban tett fogadalmat. Állomáshelyei: 1930–39 Radna, 1939–43 a temesvári nagykórház, 1943–49 újra Radna. Munkakörei: házimunkákat végzett, mint kisegítő, ápoló dolgozott a szegények kórházában, majd varrodába került Radnán, ahol sekrestyés is volt, a radnai főoltárt díszítette. Később kórházi kisegítő volt a temesvári szemklinikán, majd visszakerült Radnára, ahol épp zenét kezdett el tanulni, amikor feloszlatták a rendet. Részletesen ír a világi életbe való visszailleszkedés nehézségeiről. Előbb azt meséli el, hogy mit jelentett számára a zárda. Ezt a külvilági és a zárdai élet összehasonlításával érzékelteti: „Míg zárdában éltem számomra mindennap egy ünnepnap volt. Bár itt is volt kereszt bőven megnevelés, félreértés, s több efélék a lelkem legmélyén boldog voltam, habár ez külsőleg nem mindig látszott így. Valahogy úgy van hogy küzdeni, dolgozni, szenvedni lehet a világban is, de ünnepelni, igazán ünnepelni csak a zárdában lehet hol az ember lelke tele van boldogsággal, azt a sok boldog napot, különösen a [...] és ünnepnapokat a lelkem sokszor visszasírja.” A hazamenetelét kiüzetésként élte meg, és nem tudta, hogy otthon mihez kezdjen. Ő az egyetlen, aki erre az időszakra is reflektál: „Aztán 1949 aug. 20-án haza jöttem, holcsak egy üres szoba várt a zárdából kiüzeve othon nélkül bolyogtam gyenge egészséggel mihez is lehet kezdeni, mégis csak kell, mert élni kell valahogy, be kell illeszkedni a világi életben, ami sok gondot okozott, mert délben nem csöngettek ebédre, sem reggel, sem este, kik szüleikhez mentek azok nem tudják ez mit jelent.” Elment szabászatot tanulni, majd gyerekekre vigyázott, beteget ápolott, ahol jól fizették, és ebből tudott vásárolni egy varrógépet. Azt tervezte, hogy a varrásból fog megélni, bár a rokonainak az volt a véleménye, hogy a varrásból nem lehet megélni. Az elején nagyon nehéz volt, annak is örült volna, ha valaki egy ebédet adott volna neki, de erre senki nem gondolt, a saját nővértársai sem, igaz, teszi hozzá, nem is mondta el nekik, hogy milyen nehéz helyzetben van. Egy idő után aztán több munkája lett, és így több jövedelme is, és kezdte megvenni a szükséges bútordarabokat, majd ő is segíteni próbált más rászorulókon. Bár mindig beteges volt, mondja, egy-két napnál többet nem feküdt, és hálás azért, amiért mindig meg tudta keresni „az élethez szükséges dolgokat”. Azzal zárja, hogy sok mindent kihagyott, mert röviden írt, hisz egész könyvet lehetne írni, ha mindent részletesen elmesélne. Elnézést kér a sok hibáért és bocsánatot a késésért. 1971. május 7-én keltezte. P. Gajdos Vince kézírásával szerepel a szöveg végén az, hogy 1975. április 3-án este 11 órakor halt meg.

9. sz. önéletrajz

A nővér 1903-ban született Kaplonyban, ott végezte el a hat osztályt. 23 évesen kérte a felvételét a Miasszonyunkról elnevezett irgalmas nővérek rendjébe, és 1926. májusában el is ment oda, ám pár hónap múlva beteg lett, és hazaküldték. Kis idő múlva azonban ismét kérte a felvételét a szatmári Irgalmas nővérekhez, ahova ugyanazon év szeptemberében felvételt nyert.

1928-ban öltözött be, 1930-ban tett fogadalmat, és ezt követően a szatmári szalag- és szövőgyárban dolgozott. 1941-ben Gyergyóba helyezték gyerekek mellé, közelebbről azonban nem nevezi meg az itteni munkáját. 1944-ben menekülnie kellett az oroszok elől, ekkor hazatért. Pár hónap után Máramarosszigetre helyezték, ahol tíz hónapig betegeket ápolt, ám itt a tífuszos betegektől ő is elkapta a betegséget. Miután felgyógyult, a szatmári varrodában dolgozott 1949-ig. Amikor felszámolták a rendet, hazament Kaplonyba, majd Nagykárolyban vállalt sekrestyési munkát. Nyolc évig dolgozott ott, míg nyugdíjba ment, és nyugdíjasként egy ideig még a városban élt. 1970-ben Kaplonyba költözött. Azzal zárja, hogy mindig beteg volt, most is az, a templomig sem tud elmenni, csak várja a felgyógyulást. Itt pontot tesz a mondat végére, majd hozzáteszi: „vagyis a menybe jutást”. 1971 áprilisában keletkezett az írást Kaplonyban.

10. sz. önéletrajz

1904-ban született Kaplonyban, ahol az elemi iskoláit is végezte. Ezek után Nagykárolyban járta a 3 éves polgári iskolát. Iskolai évei után hazatért, és otthon dolgozott 22 éves koráig – bár azt nem részletezi, hogy mit. A lap szélén a plébános kézírásával szerepel az, hogy tizenhárman voltak testvérek, így elképzelhető, hogy a háztartásban volt szükség rá. Ezután elmondja, hogyan döntött a zárdába vonulás mellett. Súlyosan megbetegedett, ahogy ő nevezi, „arccsontgyulladásban”, feltehetően szinusztiszben szenvedett. Ekkor azt ígérte magának, hogy ha felgyógyul, zárdába vonul. Felgyógyult, és sokat gondolkodott az ígérletén, amíg egyszer a templomban azt hallotta, hogy bár akik bajban vannak, sokat ígérnek, az ígérteiket végül nem tartják be. Ezután sokat imádkozott, hogy megtudja, van-e hivatása a zárdai élethez, majd úgy döntött, hogy bevonul. A fogadalmat 1930-ban tette le, ekkor a szatmári kórházba került betegápolóként. Itt kevés volt a tűzifa, és ő megbetegedett. Amikor felgyógyult, Gyergyószentmiklósról küldték pihenni, 1936-ban. 1937-ben Nagykárolyban volt betegápoló, majd ugyanebben az évben Sepsiszentgyörgyre került, és ott 1944-ig dolgozott. Onnan visszatért Szatmárra, majd szülőfalujába, míg 1945-ben hivatalosan is kérték, hogy térjen vissza Sepsiszentgyörgyre, mivel nem volt elég ápolójuk. 1960-ban onnan ment nyugdíjba, de 1973-ig még minden évben helyettesítőként dolgozott. 1973-ban hazatért. Azzal zárja, hogy szerette a munkáját. A szöveget 1975. június 28-án keletkezett.

11. sz. önéletrajz

1899-ben született. Ő a legidősebb azok közül, akiknek az adatai ebben a csomagban feltehetően. 1906-ban ment iskolába, hat osztályt végzett. Azt írja, hogy amikor nagybácska lett, csak a szülei körül érezte jól magát, szórakozni, bálba nem járt. Az 1914-es háborúban fogságba esett a bátyja, ezután ő nem is mozdulhatott sehova szülei szeme elől, mondja. Sokat gondolt arra, hogy zárdába menjen, de nem tudott dönteni arról, hogy melyik rendhez. A ferences lelki vezetőjéhez fordult tanácsért, aki egy könyvet adott neki. A ferences rend is tetszett neki, mondja, de úgy vélte, hogy a betegápolást nem bírná. Így a Miasszonyunkról elnevezett szegény iskolanővéreket választotta. Szülei örültek a szép elhatározásának, ezek az ő szavai, de mondogatták neki, hogy jól gondolja meg, nehogy hazaküldjék, és szégyent hozzon rájuk. Végül 1921-ben Márton napján vonult be, előbb Máriaradnára, majd Temesvárra került. Ott örültek neki, mondja, mert addig Kaplonyból még nem volt senki közöttük. Első hónapban

takarított, majd a mosókonyhára került, és végig ott dolgozott. 1949-ben hazatért a bátyjához, mert a szülei bölcs intézkedése folytán neki is hagytak lakhelyet, és most van egy kis otthona. A szöveget 1971-ben keletzte. 1978-ban hunyt el. Nem szól egy szót sem arról, hogy 1949 után mivel foglalkozott.

A fenti életrajzi írások nem saját elhatározásból, hanem felkérésre készültek, azaz a szerzők a felkérés nélkül nem készítették volna el ezeket a szövegeket. A szövegek íróinak nem volt egységes elképzelése arról, hogy mit fed az önéletrajz mint műfaj, azaz mit várnak el tőlük. Ezért készült olyan szöveg, amelyben a szerző csupán az évszámokat, adatokat sorolja fel, mások azonban részletesebben mutatják be az életük egyes epizódjait. Műfaji szempontból ezek a szövegek az életrajzi elbeszéléshez állnak a legközelebb, amennyiben külső felszólításra lejegyzett élettörténetről van szó, azzal a megszorítással, hogy itt csak az életünk néhány fontosabbnak tartott eseményét jegyezték le, és egyik esetben sem kapunk részletes életrajzot. Nem tudjuk, hogyan magyarázta el a plébános azt, hogy mit vár el tőlük, de azt látjuk, hogy az önéletrajzok szerzői nem azonos módon értelmezték az autobiográfia műfaját. Mindenképp nagyban meghatározta a szövegek tartalmát az a tény, hogy a plébános kérésére készítették az önéletrajzokat: a szövegeken érezni lehet azt, hogy a plébános általuk vélt elvárásainak kívánnak megfelelni. Van, aki mintegy a plébánoshoz szólva, mentegetőzve jegyzi meg, hogy amikor beteg, vagy utazik, nem tudja a megfelelő időben teljesíteni az áhítatokat. Másvalaki a szöveg végén elnézést kér a késésért – valószínűleg határidőre kérték tőlük a szövegeket. Ami a fontos dátumokat illeti: mindannyian napra pontosan közlik a bevonulásuk, beöltözésük, fogadalomtételük időpontját. Tehát ezekben az esetekben a szakirodalom által kikényszerített életrajzoknak⁵ nevezett műfajról beszélhetünk, azzal a megjegyzéssel, hogy nem a kutató kérésére készültek el, hanem egy plébános kezdeményezésére.

A zárdába vonulás mint fordulópont

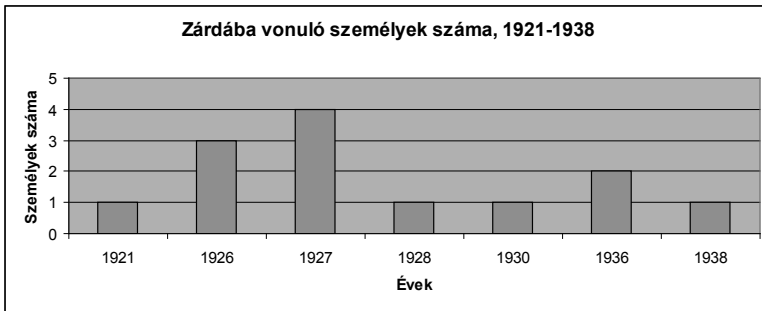
Néhányan érintik a zárdába vonulásuk történetét. Az egyik legrészletesebben leírt esetből, a 3. sz. önéletrajzból megtudjuk, hogy a szülők férjhez akarták adni a lányukat, ám ő helyette a zárdát választotta. Már kisgyerekként az asszonyok imádságosnak nevezték őt, és ő azt mondogatta, hogy zárdába megy. Ez egyrészt arra utal, hogy mélyen vallásos neveltetést kapott, másfelől azonban az is kiderül, hogy ennek mások is tanúi voltak, asszonyok, akik látták a gyereket imádkozni, és meg is jegyezték ezt. A zárdával kapcsolatos információkat a szocializáció folyamatában hallotta a gyerek felnőttektől, majd maga is mondogatni kezdte. Két fordulat is van ebben az élettörténetben: a vallásos neveltetés után az első meglepő fordulat a bálba járás. Bár előbb leírja, hogy mennyire dicsérték, hogy ő imádságos volt, megtudjuk, hogy nagyobb lány korában bállokba járt, sőt minden alkalommal ott volt, amikor táncolni lehetett. Majd újabb fordulat következik: azt szeretné mégis elérni, hogy a szülei ne férjhez adják, hanem zárdába engedjék. Úgy tűnik tehát, hogy a szülők igyekeztek vallásos szellemben nevelni a gyereket. Később azonban látták, hogy lányuk szeret bálba, táncmultságokba járni, és attól tartottak, hogy mégsem lesz neki való a zárdai élet. Az önéletrajz további mondatai is erre utalnak: a

⁵ Lásd erről Keszeg Vilmos: *A történetmondás antropológiája*. Kriza János Néprajzi Társaság – BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kvár 2011. 189–191.

szülők azért ellenezték a zárdába vonulását, mert félték attól, hogy nem fogja szeretni, és keseregve tölti majd az életét. Ő ennek ellenére zárdába ment.

Nem tudjuk, később hogyan gondolt erre a döntésre. Egyvalami biztos, nevezetesen az, hogy két opció állt a fiatal lány előtt: vagy férjhez megy, vagy zárdába. Valószínűleg a választási paletta ebben az időszakban a többi lány esetében is ugyanígy alakult. A közösség részéről az elvárás az volt, hogy a fiatal felnőttek elhagyják a korábbi, családjuk nyújtotta szociális hálót, és új családot alapítsanak. Akik nem kívántak vagy nem tudtak házasságot kötni a megfelelő életkor betöltéséig, azok számára lehetőséget jelentett az, hogy egy szerzetesi közösségben kezdhettek új életet, alakíthatták újra a szociális hálójukat: ott együtt élhettek, tanulhattak, dolgozhattak azokkal, akikkel közös értékrendjük és életszemléletük volt.

A zárdába vonult személyek száma 1921 és 1938 között így alakult:

Nagyrészt ismerjük a zárdába vonulások dátumait, a beöltözések és fogadalmak dátumait is. Az adatokat vizsgálva látni lehet, hogy néha furcsa egyidejűségek vannak. A dátumok egybeesése azonban nem véletlen, ahogy az alábbi adatokból látni lehet, ugyanabból a faluból ugyanazon időpontban ketten is bevonultak ugyanabba a rendbe, hárman ugyanazon a napon öltöztek be, ugyanakkor tettek fogadalmat:

Sorszám	Született/elhunyt	Zárdába ment	Beöltözött	Fogadalom
1.	1904. júl. 6. – 1981. jan. 14.	1927. okt. 1. 23 éves	1928. dec. 8. 24 éves	?
2.	?	1927. nov. 19.	1928. dec. 8.	1930. szept. 8.
3.	1907. febr. 12. – ?	1927. nov. 19. 20 éves	1928. dec. 8. 21 éves	1930. szept. 8. 23 éves

A fenti adatok csak néhány egybeesést mutatnak meg, még néhány hasonló előfordul. Ez arra utal, hogy gyakran nem egyedül tették meg a lépést, hanem a faluból ketten vagy többen léptek be a zárdába, azaz összehangolták a belépésüket, majd a későbbi nagy mozzanatok is.

A munkakörökről

A szövegekben legrészletesebben a zárdai és a zárda utáni munkaköreikre reflektálnak. Van közöttük olyan, aki arra volt büszke, hogy a nehéz munkákhoz osztották be, mások a betegségük okán kaptak könnyebb hivatalt. Külön érdemes kiemelni, hogy legtöbben közülük betegápolóként működtek, és fertőző betegek mellett dolgoztak, ám ezekkel a betegségekkel szemben akkor és ott nem alkalmaztak sem oltásos, sem egyéb védelmet. Így csak idő kérdése volt, hogy ők maguk is megkapják azokat a betegségeket. Két esetben konkrétan említik is, hogy azért kapták el a tífuszt, mert hónapokig tífuszos betegeket ápoltak.

Az elhallgatásról

A biografikus beszédmódról szóló szakirodalmi írások felhívják a figyelmet arra, hogy a direkt, indirekt és a kutató által kikényszerített történetmondás mellett legalább ilyen fontos szerepe lehet az elhallgatásnak.⁶ A kutató számára ugyanis fontos információ az is, hogy mi az, amiről nem beszél az adatközlő. Az általunk vizsgált szövegek esetében is azonosíthatók ilyen témák.

Bár az életrajzukban néhányan részletesen szólnak zárdába vonulásuk okairól, a bevonulással kapcsolatos döntés meghozataláról, senki egy szóval sem említi azt, hogy társával, barátnőjével egyszerre mentek zárdába, öltöztek be, tettek fogadalmat. Ezek az egybeesések csak akkor derülnek ki, amikor az adatok táblázatos formában egymás mellé kerülnek. Ebből az következik, hogy bár személyesen mindenkinek volt egy magánéleti története, amit az életrajzban úgy mond el, mint a döntésének a hátterét, magát a döntést számos más tényező is befolyásolta, amiről az életrajzban nem tesz említést, például több falubeli lány hasonló döntése. Számolni kell ugyanis azzal, hogy mindenki ismerte a korábbi években zárdába vonultakat, azokat a nőket, akik ezt az utat választották. Tudták azt, hogy hol vannak, mivel foglalkoznak. Volt a szemük előtt egy követhető társadalmi modell egy olyan életútról, amelyet a faluban tisztelet övezett. Ez közbeszéd tárgya volt, és az asszonyok ennek megfelelően mondták rá erre vagy arra a kisgyerekre, hogy „imádságos”, azaz úgy látták, a viselkedése megfelelő ahhoz, hogy apáca lehessen.

Külön érdekes a 8. és 9. sz. szöveg ebből a szempontból, hiszen ha a szövegeket jobban megnézzük, kiderül, hogy ezek szerzői testvérek voltak, ám erre csak egyikük reflektál futólag egy szóval, a másikuk egyáltalán nem tesz említést erről. Azaz életrajzaikban elhallgatják az ugyancsak apáca testvérükhöz fűződő viszonyukat. A fiatalabbik, a 8. sz. szöveg szerzője futólag említi a nővérét apácanevén, pontosabban azt, hogy testvére zárdába vonult, és ő ezután még öt évig otthon maradt az özvegy édesapja és két kisebb lánytestvére mellett. De ő sem mondja ki, hogy a testvéréről beszél, hanem annak az apácanevét használja. Ez az apácanev vezet el a testvéri viszony felismeréséhez. A nővér azonban egyáltalán nem ír a családi körülményekről, a korán elhunyt édesanyjáról, a mostohaanyjukról, aki 1925-ben halt meg, az ugyanebben az évben elveszített katona bátyjukról, mindezt csak a hűg szövegéből ismerjük. Alig egy évvel ezen tragikus családi események után azonban a nővér már jelentkezett a temesvári zárdába. A zárdába vonulásának indokáról nem ír, ám abból, hogy öt hónap leforgása

⁶ Uo. 189–191.

alatt két helyre is jelentkezett, és amikor az első helyről hazaküldték, nem törődött bele, hanem gyógyulása után azonnal jelentkezett egy másik helyre, nos mindebből látni lehet, hogy semmi szín alatt nem kívánt otthon maradni. A hűg leírásából érezni lehet azt, hogy a családra gondot viselő legidősebb nő súlyos szerepe hárult rá, miután nővére távozott. Ha megnézzük az évszámokat, világossá válik, hogy az említett, gondozást igénylő két kislány testvérük az édesapa második házasságából származott. Azaz az immár másodszer is megözvegyült édesapa második házasságából született gyerekeire kellett volna gondot viselniük a nagyobb lánytestvéreknek a mostohaanyjuk halála után. Ez az, amit a nővér nem vállal, hanem zárdába vonul, és a feladatot a hűgára hagyja. Elképzélhető, hogy ez a körülmény az oka annak, hogy nem említik egymást az életrajzaikban. A hűga csak annyiban említi nővérét, hogy annak zárdába vonulása olyan korszakhatár az ő életében, amit őt nagyon nehéz év követett. A rendek felszámolásának évében, 1949-ben mindketten hazatértek szülőfalujukba, ám ebből az időszakból sem említik egymást az önéletrajzukban. Az elhallgatás itt családi nézeteltérést jelent: a nővér menekülni akart a rázúduló feladatoktól, ezért zárdába vonult, majd miután betegsége miatt hazaküldték, azonnal jelentkezett egy másikba, csak hogy ne kelljen vállalnia a család ellátását. Döntéséről azonban nem beszél az életrajzában. A hűga sem tér ki a családi kötelesség vagy felelősség kérdésére az életrajzában, nem mondja ki, hogy magára hagyták egy nehéz helyzetben, de azt elmondja, hogy milyen nehéz időszak várt rá a nővére távozása után, és miután felnőttek a kisebb testvérei, ő is zárdába vonult. Ezen két szöveg kapcsán ritka lehetőség kínálkozott arra, hogy a ki nem mondott történeteknek legalább egy részét rekonstruálhassuk. Csak a két különálló életrajzi szövegben szereplő adatok, évszámok egymás mellé helyezése révén bontakozik ki a családtörténet, és a fiatalabb lánytestvér küzdelmei így válnak igazán érthetővé.

Útkeresés a rendek felszámolása után

A 8. sz. szöveg az, amelyben a családi háttér mellett a szerző a legrészletesebben ír a szerzetesrendek felszámolása utáni időszakról és a világi életbe való visszatérés nehézségeiről. A rendek felszámolásakor nyilván a többi életrajz írójának is szembe kellett néznie az új helyzettel, de csak kevesen írják le részletesen ezt az időszakot. Voltak, akik átmenetinek gondolták a rendelkezést, és egy ideig még megpróbálták együtt maradni, másoknak annyival volt könnyebb a helyzetük, hogy ők a családjukhoz térhettek haza. De voltak olyanok is, mint a 8. sz. szöveg szerzője, aki bár hazatért, nem támaszkodhatott a családjára támogatására, hiszen már akkor, amikor a zárdába ment, a családjára szétszéledőben volt. A hazatérése után az a kérdés számára, hogy milyen munkát vállalhat, konkrétan miből fogja fenntartani magát. Azok esetében, akik a családjukhoz térhettek haza, a család át-, pontosabban visszavette a szerzetesi közösségtől a szociális háló szerepet. Ez az, amit ő, a 8. sz. szöveg szerzője hiányolt: a szerzetesi életmód rendezett volt, leírja, hogy csengő szólított ebédre, vacsorára, megvolt a munkája, az életének biztos pontjai voltak. Mindezt elveszítette akkor, amikor hazatért: a zárdából kiúzva érezte magát, gyenge volt az egészsége, és nem tudta, mihez is tudna kezdeni. Ő itt a bolyongás szót használja. A célját azonban pontosan megfogalmazta: azt szerette volna, hogy egy kis otthonban élhetne egyedül: „arra vágytam hogy egy kis otthonom legyen, hol egyedül lehessen akár milyen szegényen is élek nem tudja nem látja senki.” Bár futólag szól a rokonairól, azok csak annyiban szereplői a történetnek, hogy kételkednek tervének sikerében, de támogatást tőlük nem kapott. Ehhez képest minden segítség nélkül sikerült egy stratégiát felépítenie és kiviteleznie: elment

és megtanult egy szakmát, a szabászatot. Korábban többnyire ápolói munkakörben dolgozott, de rövid ideig dolgozott egy radnai varrodában is – talán ez adhatta az ötletet. Tervéhez többlépcsős cselekvési tervet készített. Ahhoz, hogy varrásból megéljen, varrógépre volt szüksége, ezért kezdetben gyerekfelügyeletet, betegápolást vállalt, hogy megvehesse a varrógépet. Az elején nehezen ment, keveset hozott a varrás, de később mind több munkát kapott, és keresetéből lassan megvásárolta a szükséges bútorokat magának. Elképzelését tehát megvalósította.

A 4. sz. szöveg szerzője azon kevesek közé tartozott, akik a rendek felszámolása után még jó ideig abban bíztak, hogy ez az intézkedés csak ideiglenes, vagy ha marad is, ők együtt tudnak maradni. A csoport azonban lassan szétszéledt, azok a társai, akiknek volt hova hazamenniük, lassanként hazatértek. Ő azonban ott maradt, amíg csak lehetett, megmaradt a két beteg társa mellett, és csak akkor ment haza szülőfalujába, amikor már valóban teljesen egyedül maradt. Az utolsó maradás élménye volt tehát az övé, és ennek az élménynek a leírásával az egyik legfájdalmasabb történetet adta át nekünk. A zárdai közösség felszámolódása után hazatért a húga mellé, ám öt év múlva itt is magára maradt – másodszor is.

Olyan nők rövid életrajzairól beszéltünk, akik szerzetesrendek tagjai voltak a 20. sz. első évtizedeiben, és akiknek a szerzetesrendek felszámolása után vissza kellett térniük a világi közösségekhez. Erre nem állt rendelkezésükre sem intézményes megoldás, sem modell, amit követhettek volna, itt mindannyian egyedi megoldásokat kellett találniuk. Úgy vélem, pontosan ez a két mozzanat teszi fontossá ezt az anyagot. A zárdába vonulás ugyanis egy rendezettnek mondható folyamat volt: egy korábban kialakult, a faluban mindenki által jól ismert, követhető modell állt a rendelkezésükre. Mihelyst megszületett a döntés a zárdába vonulásról, a követhető lépések, beavató eljárások ismertek voltak, és a személy, aki kikerült a korábbi szociális háló (család, faluközösség) védelme alól, bekerült egy másik (szerzetesi közösség) védelme alá. A szerzetesrendek megszüntetése ennek a folyamatnak pont az ellenkezője volt: semmiféle rendezett visszavonulás nem történhetett, nem volt semmiféle egységes útmutatás, elképzelés, minta arra vonatkozóan, hogy hogyan kell eljárni, és hogyan kell felépíteni egy új életformát. Egyesek az akkori közösségük fenntartása mellett döntöttek, mások a családhoz, faluközösséghez való visszatérés mellett. Egyik út az egyházon belül még fellelhető fizetett munkakörök vállalása, mint például a sekrestyési állás. Voltak, akik a zárdában végzett munkakörhöz hasonlót próbáltak keresni, és az ott szerzett tudásukat kamatoztatni, ebből megélni. Páran, akik korábban ápolóként dolgoztak, sikerrel találtak ápolói, asszisztensi állást a rend megszüntetése után, de volt eset, amikor hasonló megfontolásból valaki a rend keretében elsajátított szerényebb tapasztalatát kamatoztatva új szakmát tanult meg, és abból próbálta fenntartani magát.

Az önéletrajzokból körvonalazódik az, hogy milyen fontos szerepet játszott a közösség által birtokolt tudás, a viselkedési minták, a közösen birtokolt értékek az életút megtervezése alkalmával. Láttuk azt is, hogy mi történt később, amikor egy váratlan fordulattal a hatalom felszámolta ezeket a közösségeket. Ekkor már nem áll rendelkezésre előzetesen kialakított tapasztalat, nem voltak alkalmazható, intézményes, közösségi megoldások, és a krízishelyzetet kialakító hatalom sem kínál megoldást az érintetteknek. Láttuk, hogy az útkeresés sok esetben drámai fordulatokkal volt terhes, de észre kell venni azt is, hogy közben sem maguk a szereplők, sem a közösség nem mondott le arról, hogy a rendek megszüntetése után pár évtizeddel is apácának tekintse a valamikori rend tagjait. Bár hivatalosan nem működhettek ezek a rendek, a plébános a hetvenes években is minden további nélkül rendtagoknak tekintette őket, és

különösen fontosnak tartotta azt, hogy az ünnepi alkalommal készített bejegyzéseiben megfelelően, adatokkal és fényképekkel dokumentáltan jelenjenek meg az apácák is. A közösségek szétestek, a tagjaik szétszéledtek, életmódot váltottak, de a szellemi, lelki odatartozás ezeken túlmenően is megmaradt számukra.

Arround Communities. Nun-Autobiographies from Szatmár/Satu Mare County

Keywords: Swabians, nuns, autobiography, religion, the dissolution of religious orders

A priest from a village in the surroundings of Satu Mare inhabited by Swabians decided in the early seventies to collect biographical data of the nuns who were born in that village. He urged the nuns to write their autobiography. Eleven nuns responded and have written their autobiography. The sisters entered religious orders in the first half of the 20th century. The dissolution of religious orders in 1949 created a particularly difficult situation for their members: these communities have meant much more than a spiritual and emotional support to its members. After that for most them it was hard to find a means of subsistence. The nuns wrote about this period in the seventies.